

nem szívesen tűrve meg maga mellett versengő politikai identitásformákat (vö. 221.), megvizsgálja, hogy a modern kori nemzetépítések analógiájára elképzelhető-e nemzeti típusú egységes európai identitásépítés a nemzeti politikai identitások rovására. Demeter izgalmas okfejtését itt nincs terem nyomon követni, azt viszont elárulom, hogy erősen szkeptikus azt illetően, hogy ilyen típusú egységes európai identitás építése lehetséges lenne. Összegzőként a szerző a köztársasági formát öltő politikai közösség eszméjét és ehhez szövetségi berendezkedést javasol mint a megvalósítható európai közösségépítés lehetséges célját (vö. 232–241.).

A tematikus tömböt további két tanulmány egészíti ki, Kerekes Erzsébet *A multikulturalizmus žižeki kritikája* címmel közreadott szövege (242–260.) és Lurcza Zsuzsanna *A globalizmus etikája* című írása (261–312.).

Mindkét írás a multikulturalizmus valamiféle kritikáját fogalmazza meg. Kerekes tanulmányában a žižeki kritika kerül ismertetésre, amely a multikulturalizmust egyenesen képmutatónak nevezi. Felrója annak, hogy közömbösen kiszolgálja a legváltakozóbb partikuláris identitások elismerésigényét – miközben semmiféle valós érdeklődést nem tanúsít irántuk –, ahelyett hogy konfliktuális vitahelyzetekben a Másik kulturális identitásával szembesülő saját kulturális identitás kockázatát szorgalmazná.

A szerzők külön kiemelik a globális nagyítóke és a multikulturalizmus cinkos összekacsintását, majd a globalizmus és partikularizmus egyszerre érvényesülő káros kettősségével szemben egy univerzalista fordulat szükségességére mutatnak rá, amely mind a politikai közösség, mind a moralitás egyfajta megújulását szavatolhatná.

Ilyés Szilárd Zoltán

A kimondhatatlan körül kimondottak

*Arról, ami kimondhatatlan. Szerk. Veress Károly.
Egyetemi Műhely Kiadó, Bolyai Társaság – Kvár 2016. 205 old.*

Arról, ami kimondhatatlan – Hermeneutikai és alkalmazott filozófiai kutatások címmel jelent meg tanulmánykötet, melyben a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetem Filozófiai Doktori Iskolája doktorandusainak és a Kritikai elmélet és multikulturális tanulmányok mesterképzős hallgatóinak kutatásait közlő tanulmányok olvashatók. Amint azt a kötet szerkesztője az *Előszó*ban megjegyzi: „A kimondhatatlan [...] minden nyelvi megnyilatkozás alaptapasztalata.” S mivel ez a recenzió is nyelvi megnyilatkozásnak minősül, melynek tárgya maga is nyelvi megnyilatkozások sokasága, elkerülhetetlen az, hogy kimond(hat)atlan maradjon egy s más e kötetéről is, így nincs remény itt maradéktalan ismertetésre. Az egyes tanulmányok rövid bemutatása előtt fontosnak tartom megjegyezni azt, hogy a szerzők

sokszor nagyon különböző utakon közelítik meg a kimondhatatlan kérdését, néha csupán érintőlegesen tárgyalva a fogalmat magát, így az olvasó előtt nyitott az út, hogy saját belátásaival gazdagítsa az olvasottakat, s csatlakozzon a kimondhatatlan kifürkészéséhez.

Lázár Zsolt a kötet első tanulmányában, *A kimondhatatlan tapasztalatban* a megértés nyelviségének hermeneutikai tételét teszi próbára a kifejezhetetlen tapasztalatok esetén. A gadameri hermeneutikának a nyelvvel, megértéssel, és a tapasztalattal kapcsolatos álláspontjának felvázolása után a beszéd aktusában véli megtalálni a nyelvre átfordíthatatlan tapasztalat nyomát. Hogy kimutassa a nyelvi kifejezésekkor elvesztődő tartalmak hozzájárulását a kifejezett értelemhez, Merleau-Pontyhoz fordul, a csend hangjainak gondolatához.

Így végül a kimondhatatlan tapasztalata helyet kap a megértésben, átlopva magát a nyelv résein.

A kötet második tanulmányában, mely a *Léthé és az új* címet viseli, Feketelaki Tibor a kimondhatatlan kérdését érintő felejtésproblémát vizsgálja. A szöveg alapját a kezdet és a felejtés, illetve az emlékezet heideggeri megközelítése képezi. Összekötve Heidegger tanait azok nietzschei gyökereivel, a felejtést az új lehetőségeként tárgyalja: a felejtés gyanúja végül elvezet a felejtésre való emlékezéshez s így az új kezdet lehetőségéhez. Ezt a gyarapító potenciált végül a gadameri hermeneutika horizontjába helyezi.

Ezt követően Gergely P. Alpár a *Közelítés az igazsághoz – egy lehetséges értelmezés* című tanulmányában az igazság korrespondenciaelméletének forrásához, az arisztotelészi szövegekhez nyúl vissza. Ezekben az igazság és a tévedés fogalmát vizsgálja, mely elvezeti a gondolatmenetet a kategóriákhoz s ezen keresztül a kérdéshez. A kérdést, melyre ugyancsak alkalmazza az igaz és hamis kategóriáit, szemléltetve a hamis kérdés esetét a platóni dialógusok szofistáival, végül a szerző a dolgok igazságához vezető út alapjaként mutatja fel.

A *Racionalitás és nyelviség viszonya az életvilág struktúrájában* című tanulmányban Incze E. Rebeka a kommunikatív cselekvésemélet habermasi vezérfonalán elindulva azt vizsgálja, hogy mi a kapcsolat a nyelviség és a racionalitás között. Az életvilág racionalitásán belül, melyet a cselekvésracionális kommunikatív kialakulásával jellemez, a nyelviséget olyan korlátként írja le Gadamer nyomán, mint amelynek végeessége a végtelenre utal. A társadalom racionalitását ezzel szemben egy, az életvilágban kommunikatív módon szerveződő gyakorlatokat beszűkítő, a felvilágosodáshoz köthető korlátként mutatja be. Leválasztva az életvilág racionalitását a társadalmi racionalitástól végül a nyelviség és a racionalitás összhangjának lehetőségére mutat rá a szerző.

Molnár Péter *Az óceáni érzés – a vallási érzület alapja és a szubjektumot konstituáló hiány Freudnál* címet viselő vizsgálódásában az óceáni

ézésnek a pszichoanalízis atyja életművének különböző pontjain történő felbukkanását veszi górcső alá. Bemutatja, ahogyan az érzést főképp valáláskritikai okokból kezdetekben elutasító Freud hogyan változtatja meg nézeteit öreg korára, amikor egy Romain Rolland-nak címzett vallomások levelében a pietas, a fiúi jámborság érzésének tapasztalatáról beszél. A szerző itt a szubjektumot konstituáló hiány közösséget lehetővé tevő jellegét emeli ki. Molnár tanulmánya kiváló dobantó tematikus szempontból a következő három tanulmány olvasásához, amelyek az identitás, az önmegaság kérdéseit veszik szemügyre.

Kovács Attila *Az önmegaság és a máság arculatai az identitás kontextusában* című tanulmányában a napjainkban igen forró identitáskérdést közelíti meg főképp Lévinas, illetve Baudrillard és Marc Guillaume gondolatait felhasználva. Az én és a másik viszonyát így először Lévinas felől írja le, visszanyúlva a husserli gyökerekig. Ezt követi a tanulmányát bezáró részekben a szimulákrum és spektrális lét fogalmaiból kiindulva az én és a másik viszonyának tárgyalása korunk társadalmának vonatkozásában, az anonimátus világában, melyben a szerző szerint a máság felforgató és identitásképző jellege elsikkad.

Ezt követi Lakatos István *A „kimondani-engedet” identitástapasztalat problémája József Attilánál* című tanulmánya, melyben a szerző az önmegaság és az önmaga kimondásának kérdéskörét boncolja József Attila költeményeit véve alapul. A felhasznált szakirodalomból talán a tanulmány szempontjából a heideggeri önmagát birtokló, autentikus én gondolata a legmeghatározóbb, melyet Lakatos József Attila szövegeiben is felfedezni vél. Végül, az előző tanulmányhoz hasonlóan, a szerző itt is kiemeli a mások és a lét nyitottságának kizökentő hatását és ezen történésnek fontosságát az önmagává válás végtelen folyamatában.

Csakúgy irodalmi anyagon vizsgálja az identitásképződés kérdéseit *A Megyek utánad kérdéshorizontjai* című tanulmányában Szabó Katalin. Grecsó Krisztián hősének, Darunak a regény folyamán kibontakozó önértelmezésén próbálja Szabó tetten

érni az önazonosság, az „önarckép” kialakításának mozzanatait, Gadamernek a tapasztalatról alkotott felfogását véve elméleti alapul. Ugyanakkor nem marad ki elemzéséből az sem, hogy az elbeszéléssel, a regénnyel mint szöveggel milyen összefüggésben vannak az önértelmezés különböző stádiumai, kiemelve a nyelv szerepét az énkép kialakításában.

Az olvasás illetően alkalmazásai után a kötetben Incze Éva tanulmánya következik, melyben az olvasást magát elméleti oldalról közelíti meg. *A kimondhatatlan hangos kibeszélése – A hangos olvasás gadameri modellje* című szövegben a szerző azt vizsgálja, hogy az olvasás esetében milyen értelemben beszélhetünk „a szöveg hangjáról”, illetve mi a szerepe ennek a hangnak. Gadamer nyomán az olvasást a szöveg halott anyagának hangos, élő beszéddé való fordításaként írja le, amelyben a hang és szöveg közötti rés értelemképző erővel bír.

Diószegi Orsolya *A műalkotás tapasztalata. A látható és a láthatatlan* című tanulmányában azt vizsgálja, mi a szerepe a műalkotásnak a látható és a láthatatlan vonatkozásában. Hogyan teheti a láthatatlant láthatóvá a műalkotás, egyáltalán szerepe-e ez neki. Tanulmányának elméleti megalapozása után (melyben Gadamer, W. J. T. Mitchell és Boehm szövegeit használja) főképp Cézanne és Kandinszkij műalkotásain teszi próbára az elméletet, ugyanakkor játékba hozza e művészeknek a művészet szerepéről alkotott felfogását is.

Ezt követi végül a kötetet szerkesztő Veress Károly írása, *A kimondhatatlan alakzatai*, melyben a kimondhatatlant a nyelviséggel kapcsolatban tárgyalja. A tanulmányban Gadamer hermeneutikai nyelvkonceptiója szolgál vezérfonálul, de a gondolatmenet fontos részeit képezi Wittgenstein nyelvfelfogása, illetve a kimondhatatlan és kimondható közötti viszonyt megvilágítandó: Merleau-Ponty meglátásai a láthatatlan és a látható kapcsolatáról és Boehm gondolatai a képpel és az ikonikus sűrűséggel kapcsolatban. A szerző végül a kimondható és a kimondhatatlan összetartozását hangsúlyozza, amely összetartozás a nyelv, a beszéd, a megértés végességének a végtelenre való nyitottságát is jelzi, jelenti.

A kötet nem tekinthető a kimondhatatlan-probléma enciklopédiájának, hisz ilyen enciklopédia nem létezhet. Nem tekinthető a kimondhatatlan-probléma teljes körbejárásának sem, hisz minden ilyen körbejárás csakis hézagos lehet. Arról szól, ami kimondhatatlan, s ebben a szólásban maga is találkozik a kimondhatatlannal, nem mint témával, hanem mint jelenlévővel, ahogy találkozik minden benne-foglalt tanulmány, ahogy találkozik minden leírt mondat is. Viszont a kimondhatatlan kérdéséről való elmélkedésben méltó útítárásként szolgálhat annak, aki olvassa.

Szilágyi Botond

Egyediségek és véletlenek a magunk teremtette világban

Veress Károly (szerk.): Egyediség és véletlen. Interdiszciplináris párbeszéd 4. Egyetemi Műhely Kiadó, Bolyai Társaság – Kvár 2016. 218. old.

Az Egyetemi Műhely Kiadó gondozásában, Veress Károly szerkesztésében megjelent *Egyediség és véletlen* című kötet a Bolyai Társaság és a Babeş–Bolyai Tudományegyetem közös szervezésében 2012-ben elindított *Interdiszciplináris*

párbeszéd konferenciasorozat 2015. november 6–7-én tartott rendezvényén elhangzott előadások tanulmányá szerkesztett változatát tartalmazza.

A kötet alaptémája a rend és a rendezetlenség viszonya, a determinista szemléletmóddal szemben